

és erdő fedte, de a földút melletti megszántott sávokból 140 m hosszúságban, 30 m szélességben szórványosan neolitikus kerámiatöredékek kerültek elő.

Kis-rét (KÖH 87623): Ennek során került elő a lelőhely Sálytól ÉNy-ra 500 m-re, a Kis-rét nevezetű terület K-i részén, a magaslat szélén. A területet legelő és erdő borította, de a vadisznók által megmozgatott talajból 130×60 m-es területen szórványosan késő bronzkori kerámiatöredékek kerültek elő.

Pólián-dűlő (KÖH 87627): Ennek során került elő a lelőhely Sálytól K-i irányban, a Pólián-dűlőnek nevezett terület Ki részén, egy kisebb völgy É-i, D-i kitettségu oldalában, a Ny–K-i irányú földúttól D-re. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll. 150 m hosszú, 60 m széles területen közepes intenzitással neolitikus kerámiák és pattintott kőeszközök, illetve középkori kerámiatöredékek kerültek elő a terepbejárás során.

Munkatársak: Miskolczi Melinda, Fekete László, Nagy Zoltán, Nagy S. József, Simon József, Galkó József, Juhász Ádám, Toronya Zsolt.

TÓTH KRISZTIÁN

283. Sántos, Vár-domb (KÖH 94553)

(Somogy megye) **Ő, B, Ró, Kö**

Nyári Zsolt, a múzeum rajzolója, sántosi lakos, őskori (urnaezes kultúra és egyéb őskor), római kori és középkori leleteket hozott be a múzeumba, melyeket Sántoson, a Vár-dombon talált. A helynév keltette fel a figyelmét, mely a Somogy megye földrajzi neveiben is szerepel Várhögyi-erdő néven.⁷⁷ A II. katonai felmérésen mint Várdomb szerepel.

2014. október 14-én terepbejárást végeztünk a lelőhelyen. A településtől ÉNy-ra, egy meredek, egyenes platójú domb D-i oldalán, kisebb kiemelkedés húzódik, feltételeesen ez a rész zárja le az esetleges erődítést. A Vár-dombról jól belátható a Kapos völgye és a fő közlekedési útvonalak. A Vár-dombon, ha nagyobb erődítés nem is, de egy (talán egykoron sáncokkal védett) megfigyelőhely elképzelhető. Későbbi helyszínelések során római fibulatöredék, érmék, valamint középkori gótikus kereszt, továbbá bronz- és ólomtárgyak kerültek elő.

Munkatárs: Nyári Zsolt rajzoló.

NÉMETH PÉTER GERGELY

284. Sárszentmihály, Alsómalom (KÖH 22557)

(Fejér megye) **Ró, Kö**

A Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ a Séd-Nádor csatorna kármentesítéséhez kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció készítésébe bevonta a Szent István Király Múzeumot, ennek keretében a SZIKM 2014. szeptember 16–18. között próbafeltárást végzett. A kutatott terület a Székesfehérvár–Úrhida műúttól É-ra, a Sárvíz-malomcsatorna Ny-i partján helyezkedik el.

A megnyitott 18,5 m²-nyi felületen összesen 11 régészeti objektumot, telepjelenségeket lehetett azonosítani, többségében gödrök és cölöplyukak kerültek feltárássra. A munkák során

kevés római kori kerámiatöredék került elő, nagy mennyiségű középkori kerámiatöredék, valamint állatcsonttöredékek és patics. Az objektumok többsége a próbaárkon kívül folytatódott. Az ERD után novemberben a területen megvalósult a tervezett iszaplerakó, melynek kialakítása közben a Szent István Király Múzeum régészeti megfigyelést végzett. Új régészeti jelenség, lelet nem került elő.

Munkatársak: Savanyú Bálint, Kiss Balázs és Major Tibor.
POZSGAI HELGA

285. Sárvár, Felső-mező /Alsó-mező (Sárvár Alsó mező, Felső mező) (KÖH 69263)

(Vas megye) **B, Ró, Kö**

A Sárvártól ÉNy-ra eső Alsó mező, Felső mező lelőhelyen régészeti megfigyelést végeztünk 2014 őszén. A lelőhelyet a 88-as sz. főútvonal metszi, a megfigyelésre kerékpárút építése miatt volt szükség. A területen a NÖK korábban végzett próbafeltárást, így a régészeti érintettség igazolódott.⁷⁸ Sárvár határáról indulva kb. 700 m hosszú szakaszon végeztünk feltárást. A lelőhely, és feltárássunk közepén helyezkedik el egy útelágazás, mely a 88-as sz. főút régi nyomvonalától enyhén eltér, ezért itt csupán a korábbi út alapozása volt megfigyelhető.

A humuszoláskor a NÖK objektumszámozását folytattuk, ezért ekkor a 36. objektumtól 85. objektumig osztottunk ki számokat. Ezek többsége kis és közepes méretű gödör, melyek betöltéséből leginkább jellegtelen kerámiatöredékek, rossz megtartású csonttöredékek, égett csontdarabkák, és paticsdarabok kerültek elő. A néhány díszített kerámia alapján a jelenségek őskoriak, azon belül is a késő bronzkor időszakához köthetők. Ugyanitt néhány valószínűleg középkori és szórvány római edénytöredéket is találtunk.

Fontosabb leleteink között van egy egyedi kivitelű háromszögletű, konkáv bázisú tűzkő nyílhegy, egy grafitos soványítású edényperem, pár mészbetétes kerámiatöredék, egy bronzveret, pár vastárgy, salakdarabok. Néhány kerámiatöredék valószínűleg túlegetett, külső felületük enyhén megolvadt. A lelőhely legjelentősebb eredménye egy különösen gazdag – az újkorban megbolygatott – kéri bronzkori többes temetkezés, melyből három személy földi maradványai kerültek elő.

Munkatársak: Kőszegi Ádám, Czöndör János.

NAGY MARCELLA – NAGY GERGELY

286. Sáska, Felső-Szarvas-völgy (Bakonyzentjakab pálos kolostor) (MRT 1. k. 41/2. lh., KÖH 9128)

(Veszprém megye) **Á, Kö, Kk**

Sáska község közigazgatási határán belül, a Bakonyerdő Zrt. kezelésében lévő erdőség területén egy pálos kolostorrom többéves feltárási és állagmegóvási projektjének első szakaszát végeztük el 2014-ben. A kutatás az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tanácsátásként zajlott le, kilenc régész-hallgató részvételével; másrésről ugyanakkor a Bakonyerdő Zrt. Monostorapáti Erdészettének nyolc–tíz közmunkása vett

77 Papp László szerk.: Somogy megye földrajzi nevei. Budapest, 1974, 499, 159/40.

78 A lelőhely korábbi jelentéseit lásd: RKM 2002, 265., RKM 2004, 276., RKM 2010, 340-341.

részt a munkálatokban. A két hétig tartó ásátást megelőzte a június 16-i és június 23-i héten a terep erdészeti előkészítésének (a kivágott fák tuskóinak kiemelése, a felszínen lévő kőomladék elhordása) régészeti felügyelete. Július 16–18. között szintén régészeti felügyelet mellett zajlott az ásátás egyes tanúfalainak elbontása, a romok állagvédelméhez szükséges terep kialakítása.

Az ásátások megkezdése előtt csupán a szentély D-i diadalív-pillérének falcsontja emelkedett a járószint fölé. Az omladék alatt húzódó eltemetett falakról csupán a felszíni terepalakulatok, illetve a romok korábbi leírásai, vázlatrajzai alapján alkothattunk valamiféle képet. A feltárás során hat, egymástól tanúfalakkal elválasztott négyszögletes szelvényben dolgoztunk. (*Az illusztrációt lásd a 148. oldalon!*)

A feltárás felszínre hozta a nyújtott, félköríves záródású szentély falait, továbbá a szentélyhez diadalívvel csatlakozó hajó K-i falszakaszait, a szentély É-i oldalán a sekrestye D-i falszakaszait, illetve egy, a diadalívhez É-ről hozzáépített fal szelvényünkbe eső D-i szakaszát.

A romok sokszoros újkori bolygatása miatt a szentély és a hajó belsejében az egykori járószint megsemmisült, míg a falak külső oldalán (mindazÉ-i, mindad-i oldalon) a legutolsó járószint egyértelműen jelentkezett az omladékrétegek és egy jellegzetes, vékony, faszenes pusztlási réteg alatt. A szentély és a hajó egyaránt 65–85 cm vastag falmaradványai jellemzően igen gyenge megtartásúak. Bár a falsíkok szinte mindenhol egyértelműen követhetők, a vulkanikus törtkő falazatot összetartó fehér kavicsos habarcs sok helyen kifagyott, ill. kimosódott, s a kövek közül kipereg. Az egyes falrészletek eltérő magasságban és állapotban maradtak ránk. Míg a szentély D-i falának belső oldalán az egykori vakolat nagyobb egyszínű (fehéres-szürkés) foltjai *in situ* láthatók, addig a szentély K-i, félköríves záródása erősen lepusztult. A szentélyzáródás tengelyében csupán az íves falalapozás legelső kősora maradt meg, s a kövek kifelé lejtő felső felülete alapján az alsó kősor is kimozdult eredeti helyéről, K-i irányban kissé megdőlt, megcsúszott. A szentélyzáródás íve mindazonáltal jól követhető, kiserkeszthető.

A szentély és a hajó találkozásánál, a diadalív-pillérekben egy sajátos építési fázis jeleit lehet megfigyelni: a szentélyfalak függőleges megállítást, csorbázat nélküli Ny-i végződéseit mindkét diadalív-pillér U-alakban, hüvelyszerűen foglalja magába. Ez a falelválás azonban nem utal két külön építési periódusra, inkább egy egyazon építkezéson belüli két fázist, s egy sajátos építési technológiát (vagy menet közbeni tervváltozást) jelez. Ezt bizonyítja két megfigyelés is. Egyrészt a falelválást a pillérmaradványok jelenlegi falukoronája alatti kősorokban már átkötő kövek szüntetik meg, s az elválás a pillérek jelenlegi tetején a falmagban már nem követhető. Másrészt a már jelzett, csorbázat nélküli, függőleges falvégek is azt mutatják, hogy nem visszabontott falakról van szó, csupán két építési fázisról. Sem a falazókövek, sem a kötőanyag tekintetében nem jelentkezett markáns különbség a szentély és a hajó falai között.

A szentély és a hajó falainak viszonylag csekély vastagságával szemben a diadalív-pillérek mintegy kétszeres vastagsága arra utalhat, hogy a 19. századi leírásokban, vázlatokban szereplő torony (legalábbis részben) ezekre a pillérekre támaszkodhatott. Sem a szentély, sem a hajó feltárt Ny-i szakaszának bolygatott belsejében nem került elő egyéb pillérnek, támasznak nyoma, így jelenleg nem igazolható az a korábbi elmélet, mely szerint a Rómer Flóris vázlatos rajzán látható kisebb torony a szentély fölött emelkedett volna.

A szentély D-i falának külső oldalán a legutolsó (késő kőzép-kori) külső járószinthez képest kb. 95 cm magasságban egy visszaugratást, peremet figyeltünk meg, mely a külső járószint enyhe lejtését követve közel vízszintesen húzódik a diadalív csatlakozásától a szentély íves záródásának kezdetéig. Helyzete és magassága alapján a visszaugratás akár egy lábazati párkány helyét is jelezheti, bár csekély kiülése (kb. 15 cm) és a vonatkozó faragványok hiánya ezt kérdésessé teszi.

Az omladékban talált kőfaragványok és festett vakolattöredékek kiegészítik ismereteinket az egykori templom felmenő szerkezeteiről. A faragványok kevés kivétellel a szentély D-i fala mellett kerültek elő, többségében a fal külső oldalán. A legjelentősebb egy mérműves ablakkeret ívmezejének és szárköveinek több töredéke, mely a töredékek lelőhelye alapján nagy valószínűséggel a szentély D-i falát díszíthette. Előkerültek továbbá hasonló, de kissé egyszerűbb profilú ablakkeret-töredékek, illetve egy közel teljes épségben megmaradt, élszedett ajtószárkö-elem. A nagy mennyiségben feltárt színes festett vakolattöredék a szentély egykori gazdag kifestésére utal. A töredékeken egyértelműen azonosítható figurális freskórészlet nem került elő. Mivel minden festett vakolattöredék az omladékrétegből származott, s a szentély és a diadalív *in situ* vakolatmaradványai egyszínűek voltak, valószínűsíthető, hogy a szentélyfalak és a diadalív-pillérek alsó sávja egyszínű kifestést kapott, s csak egy bizonyos magasság felett – talán a szentély boltozatán – kezdődött a színes kifestés.

A szentélyhez É-ről csatlakozó sekrestye falai nincsenek kötésben a szentélyfalakkal, ami alapján a sekrestye egyértelműen később épült hozzá a templomhoz – kérdéses, hogy még egyazon építkezés keretében vagy csupán egy későbbi építési periódusban. Mindenesetre a szentély és a sekrestye falazási technikája és felhasznált habarcsa között különbség nem volt érzékelhető. A sekrestyébe a szentély felől egy aszimmetrikus kávájú ajtónyílás vezetett át. A – feltehetőleg kőből faragott – ajtókeret fészke az ajtónyílás szentély felé eső oldalán lehetett. Bár itt az ajtókáva lepusztult maradványai nem jelzik kétséget kizáróan, azonban a sekrestye belseje felé eső oldalon az ajtókávak sarkain az egyszínű, szürkés vakolat foltokban *in situ* megmaradt, így a keret belső, sekrestye felőli elhelyezése kizárható. Az ajtóküszöb nem maradt ránk, azonban az egykori küszöbszint nagy biztonsággal megállapítható a kávák alján, azonos szinten kiforduló vakolat alapján. Ehhez a szinthez igazodott az ajtókávak között egy jól megfigyelhető, új réteg felszíne, illetve közvetlenül a kávák mentén egy igen vékony, meszes-habarcsos sáv. Az így megállapított szint egyben megfelel a sekrestye feltételezhető belső járószintjének is. Ez utóbbira egy, az omladékréteg alatt jelentkező új réteg felszíne, továbbá a sekrestye D-i falának É-i oldalán (azaz a szentélyfal ide eső szakaszának külső oldalán) megfigyelt alapozási kiugrás utalt.

Ez a belső járószint megfelel a sekrestye további feltárt részleteinek is. A sekrestye K-i falán *in situ* került elő egy gondosan faragott kifolyós kőmedence, mely helyzete alapján minden bizonnyal a papi kézmosó fürke (*lavabo* fürke) tartozéka lehetett. A faragvány nyolcszögletűre kiképzett medencerésze nagyobb részt a falmagba mélyed, így a kézmosást valóban egy, mára nyomtalanul eltűnt, fürkeszerű falmélyedés biztosíthatta. Mivel a sekrestye K-i falának külső (K-i) falsíkjá elpusztult, az eredeti falsíkot éppen e faragvány kifolyós végének nagyoltan faragott külső síkja határozhatja meg.

A sekrestye Ny-i végében két *in situ*, homokkőből faragott lépcsőfokot tártunk fel, a második lépcsőfok külső, Ny-i oldala egyszínű vakolt falsíkot mutat. Közvetlenül ehhez a vakolt falsíkhöz épült hozzá Ny-ról egy, a szentélyfalra szintén merőleges köpeny(?)fal. Mind a lépcsőfokok, mind az utóbbi, erősen lepusztult vagy visszabontott fal másodlagosan épült hozzá a szentély É-i falához. A lépcsőfokok talán az említett toronnyal állhatnak összefüggésben, de a jelenségek megnyugtató értelmezését csak a feltárások folytatása biztosíthatja, hiszen a sekrestyének (és maguknak a lépcsőfokoknak is) csupán D-i részleteire terjedt ki ásatási szelvényünk.

A jelzett köpeny(?)faltól Ny-ra a szentély É-i falán egy, a falmagon belüli, határozott szélekkel jelentkező, vízszintesre kiképzett felületet figyeltünk meg. A jelenség talán egy, 120–100 cm széles (D felé szűkülő), 40 cm mély fülke aljával azonosítható, mely É felől mélyül a szentélyfalba, és pontosan a diadalív válla és a köpeny(?)fal között helyezkedik el. A vízszintesre kiképzett felület felszínén jelentkező faszenes foltok arra utalnak, hogy a felület egykor faborítású lehetett.

A sekrestye belső falfelületein viszonylag nagyobb egybefüggő foltokban maradt meg az egyszínű szürkés vakolat. A feltárás során a sekrestyét borító omladékból is nagy mennyiségben került elő festett vakolattöredék, azonban ezek a szentély falait borító kifestés idezuhant töredékei is lehetnek.

A feltárás során előkerült leletanyag szerénynek mondható mind mennyiségében mind minőségében. A rendkívül erős újkori bolygatások következtében a templomon belül mindenütt nagyobb mennyiségű embercsont került elő, valamennyi másodlagos helyzetből. Ezek ugyanakkor az épületen belül történő temetkezések egykori jelenlétére utalnak (bár sírkőtöredéket nem találtunk). Talán ezekhez a temetkezésekhez tartozhattak a falomladék eltávolítása során, a törmelékből előkerülő 14–15.

századi pénzek és különböző kisebb méretű viseleti elemek. A templomon belül feltárt rétegekből kerámia csak igen szóróványosan került elő. Annál inkább kiemelendő több laposabb, nagyobb méretű téglá jelenléte, melyek alapján a szentély és a hajó padlóburkolatára lehet következtetni. Az egyik téglatöredéken egy körzővel bekarcolt kör látható, ami ebben az esetben a téglá négyzetes formájára utal (ép vagy *in situ* padló téglá nem került elő). Szintén az épület felmenő szerkezeteire vonatkozóan szolgált információ a falak külső oldalán megfigyelhető pusztulási réteg több százas nagyságrendű vasszőge. Ezek – a környezetükben lévő elszenesedett famaradványokkal együtt – az épület faszindelyes tetőszerkezetéhez tartozhattak. Esetleges tetőcserepezésre semmilyen lelet nem utal.

Az épületen kívül feltárt területen kisebb mennyiségű vaslelet (vasszegek, kés stb.) és nagyobb számú edénytöredék került elő, néhány késő középkori pénzzel. A kerámia nagy része a középkor végére keltezhető (15. század–16. század eleje), bár néhány töredék késő Árpád-kori vagy 14. századi jellegzetességeket mutat. Az előkerült töredékek analógiái elsősorban Sarvally és Nagykeszi területéről ismertek.

A fémleletek között megemlíthető még egy balta és egy bárd, melyek műszeres terepbejárás során, a kolostortól D-re lévő épületek környezetében kerültek elő 10–15 cm mélységben.

Az ásatás során általajts sehol nem értünk el. Az előkerült leletek alapján, az elért járósíntek a kolostor utolsó használati fázisához köthetők, vagyis keltezésük a 16. század első felére tehető.

Az ásatáson Sándor Lajos fémkeresős munkatárs és az ELTE BTK következő régészhallgatói vettek részt: Balogh Árpád, Gálvölgyi Orsolya, Hambuch Mátyás, Juhász Réka Anna, Kulcsár Anna, Magyar Eszter, Polyák Teodóra, Szabados Ágnes és Szarvas Katalin.

MORDOVIN MAXIM – NAGY SZABOLCS BALÁZS

